

Nederlandse sociologie-inleidingen: over hoofdvragen en problemen

Durk Hak en Karin Sanders¹

Summary

Dutch introductions to sociology: about main questions and problems

In this article five recently published Dutch introductions to sociology are discussed. To discuss the introductions to sociology four criteria are given: (1) the introduction should give a clear picture of the 'state-of-the-art', that is after reading students should know what are the main problems sociologists work on; (2) the introduction should tell the way sociologists work, that is what are their tools; (3) it should not be a book about the history of sociology, and (4) probably most important, the beauty of sociology should be shown in the introduction.

1. Inleiding

Binnen de sociologiebeoefening in Nederland kunnen *grosso modo* twee gemeenschappen worden onderscheiden. De 'Amsterdamse school' kenmerkt zich door een historisch-vergelijkende benadering van de sociale en culturele werkelijkheid, die gepaard gaat met een brede, literair aandoende schrijfstijl. Hiernaast zijn er de verklarende sociologen: zij kenmerken zich door een scientïstischer wetenschapsopvatting, waarbij theorievorming en de toetsing ervan voorop staan. In tegenstelling tot de Amsterdamse school met zijn bewondering voor Norbert Elias, zijn de idolen van de verklarende sociologen geschaakeerder en veelal afhankelijk van het terrein van onderzoek. Naast deze twee gemeenschappen bestaat er nog een restcategorie met sociologen die zich niet tot één van deze beide scholen bekennen, deels omdat ze vanuit een ander paradigma werken, deels omdat ze theoretisch naïef te werk gaan.

De beide gemeenschappen beschikken behalve over een eigen tijdschrift ook over een eigen inleiding: de 'Amsterdammers' kennen het door Wilterdink en Van Heerikhuizen geredigeerde *Samenlevingen. Een verkenning van het terrein van de sociologie* (1985) dat in 1993 zijn derde druk beleefde. De verklarende of toetsende sociologen kunnen beschikken over *Sociologie. Vragen, uitspraken, bevindingen* (1992) van Ultee, Arts en Flap, dat in 1996 een tweede druk beleefde. Bij deze inleidingen is recentelijk *Sociologie en de moderne samenleving. Maatschappelijke veranderingen van de industriële revolutie tot in de 21ste eeuw* gekomen, onder redactie van Van Hooff en Van Ruyseveldt (1996). Deze inleiding moet het uit 1985 daterende cursusboek van de Open Universiteit vervangen. Ook onze zuiderburen kennen een vrij nieu-

we inleiding geschreven door Vranken en Henderickx (1996; 1993): *Het speelveld en de spelregels. Een inleiding tot de sociologie*. Deze vier inleidingen worden in dit artikel besproken. Om het beeld compleet te maken, besteden we ook kort aandacht aan De Swaans *De mensenmaatschappij. Een inleiding* (1996).

Bij het bespreken van deze inleidingen richten we ons op studenten in het wetenschappelijk onderwijs, in de eerste plaats op eerstejaarsstudenten sociologie, maar ook studenten van aanverwante studierichtingen zouden van een sociologie-inleiding gebruik kunnen maken. Waaraan moet een inleiding voor deze studenten voldoen? Omdat sociologen zo langzamerhand over heel specifieke kennis beschikken, zijn we allereerst van mening dat *the state of the art* moet worden weergegeven: wat hebben sociologen aan kennis over de (Nederlandse) samenleving voortgebracht? Zonder hierbij volledigheid te eisen, moet helder worden gemaakt onder welke (hoofd)problemen deze sociologische kennis onder te brengen valt.

Ook moet duidelijk worden op welke wijze sociologen te werk gaan en hoe cumulatie van hun kennis tot stand komt. Met andere woorden: het theoretische en methodologische gereedschap van sociologen moet uit de doeken worden gedaan. Voor ons betekent dit dat de Popperiaanse *PTO-cyclus* (vgl. Popper, 1972; Lakatos, 1970) expliciet moet worden onderwezen: een duidelijke formulering van (sociologische) problemen vormt het startpunt van onderzoek. Deze problemen worden op een voorlopige wijze beantwoord met theorieën (of hypothesen), die vervolgens worden getoetst door empirisch onderzoek. De uitkomsten van deze test vormen in de regel weer aanleiding voor het formuleren van nieuwe problemen, waarmee de cyclus een volgende ronde ingaat.

Niet onbelangrijk is de vraag of en in hoeverre de geschiedenis van het vak in een inleiding moet worden verhaald. Moet in een inleiding het verhaal worden verteld van de ontstaans- en wordingsgeschiedenis van de sociologie? Wij achten de discipline zodanig ontwikkeld dat de geschiedenis een afzonderlijke boek behoeft en afzonderlijk zou moeten worden onderwezen. Dit betekent niet dat bij de introductie van (hedendaagse) sociologische problemen de geschiedenis van de theoretische en methodologische aanpak van deze problemen niet kort zou moeten worden behandeld. Integendeel, een goede introductie van deze problemen bevat een kort overzicht van de op dit terrein eerder geboekte resultaten. Maar dit is duidelijk wat anders dan het volledig in kaart brengen van de ontstaans- en wordingsgeschiedenis van het vak.

Tenslotte, een inleiding zou de gebruikers of lezers, naar ons idee, enthousiast moeten maken: aan relatieve buitenstaanders moet duidelijk worden gemaakt hoe spannend en mooi het vak sociologie is. Dit betekent ook dat een inleiding inleidend en leesbaar moet zijn. Beide aspecten houden in dat zaken als bijvoorbeeld de rationele keuze-theorie of de figuratiesociologie en allerlei statistische technieken zoals *cohort-* of *event history-analysis* niet bekend kunnen worden verondersteld. Dit houdt bovendien in dat de lezers niet worden overvoerd met (de definiëring van) begrippen.

Hoe gaan we te werk? Eerst worden de genoemde boeken besproken met de genoemde criteria als leidraad, waarna in de slotparagraaf een eindbeschouwing volgt. Voor alle duidelijkheid, we zijn elk vanuit een andere discipline, respectievelijk de culturele antropologie en de psychologie, in de sociologie terechtgekomen en werken veelal vanuit de rationele keuze-theorie.

2. De boeken

2.1. *De mensenmaatschappij*

De socioloog De Swaan laat in *De mensenmaatschappij* zijn lezers op een heel aardige manier kennismaken met hoe de samenleving reilt en zeilt en de wijze waarop dit zo gekomen is. Herkenbaar is de Amsterdamse afkomst van de auteur: mensen zijn onderling met elkaar verbonden en afhankelijk van elkaar, en ze koesteren daarbij allerlei verwachtingen ten opzichte van elkaar. Daarnaast onderscheiden ze zich van elkaar in een aantal opzichten en moeten ze zich, omdat ze niet als kant en klaar lid van die mensenmaatschappij ter wereld komen, de regels, de normen en waarden, en andere kennis eigen maken. Samenwerken is in de maatschappij geboden, maar omdat mensen veelal elkaars concurrenten zijn, gebeurt dit niet altijd vrijwillig en vaak moeten mensen hiertoe worden gedwongen. Dit alles wordt in de eerste acht hoofdstukken in een boeiend betoog verhaald. Hierna volgen nog hoofdstukken over (economische) ruil, productie, organisatie en staatsvorming. Het boek eindigt met een beschouwing over de mondialisering van de economie, de politiek en de cultuur. Hierin wordt tevens aandacht besteed aan de problemen van milieu en migratie.

Het boek is mooi en vloeiend geschreven, waaruit veel onderwijservaring spreekt. Zonder dat hoofdproblemen van de sociologie ter sprake komen, wordt in het boek op heldere en duidelijke wijze een aantal problemen weergegeven waar sociologen zich mee bezighouden. De Swaan doet dit zonder dat er sprake is van belering en zonder te verwijzen, wat hier alleen maar storend zou werken. Achter in het boekje is een korte beredeneerde bibliografie te vinden.

De mensenmaatschappij loopt door de eigen aard *dehors concours* en wordt verder niet meegenomen in de kritische eindbeschouwing. Voor het wetenschappelijk onderwijs achten wij dit boek te basaal en te algemeen, maar het is uitermate geschikt voor een eerste oriëntatie op de samenleving in bijvoorbeeld de bovenbouw van het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs. Ook in de educatie van volwassenen zal het zeker zijn nut bewijzen. Het is tevens een boek om je (aanstaande) schoonmoeder cadeau te geven om haar uit te leggen waar je je geld mee verdient.

2.2. *Samenlevingen*

De redacteuren van *Samenlevingen*, Wilterdink en Van Heerikhuizen, bekennen zich tot de school van de *vergelijkend-historische sociologie*, in het bijzonder tot de Eliaasiaanse *figuratie- of processociologie*. Elias wordt in deze inleiding niet heilig verklaard; zijn naam valt volgens het register slechts 24 keer, maar zijn gedachtengoed is in nagenoeg elk hoofdstuk en in elke paragraaf aanwezig. De auteurs streven naar inzicht in de lange-termijnontwikkeling van samenlevingen en willen zowel die samenlevingen als de ontwikkelingen onderling vergelijken. Vooral hedendaagse industriële samenlevingen en de overgang van een agrarisch naar een industrieel bestaan vormen hun object van onderzoek. Ze omschrijven sociologie als 'de wetenschap van de manieren waarop mensen met elkaar samenleven'. Interdependenties of bindingen vormen hierbij de sleutelconcepten: mensen zijn niet slechts met elkaar verbonden, maar er is binnen elke relatie sprake van ongelijkheid.

De auteurs onderscheiden vier soorten bindingen: economische, politieke, affectieve en cognitieve.

Aan elk van deze bindingen wordt een hoofdstuk gewijd; deze zijn ongelijksoortig qua opzet en qua lengte. Anders dan verwacht, wordt in bepaalde hoofdstukken niet ingegaan op de aard van de binding, maar worden op schijnbaar willekeurige wijze enkele benaderingen besproken. Zo wordt in het hoofdstuk over affectieve bindingen nauwelijks ingegaan op het kenmerkende van dit type binding, maar worden drie pagina's aan Goffmans ideeën gewijd en wordt vervolgens de zogenaamde *culture and personality*-benadering in twee en een halve pagina behandeld, waarin dan ook nog eens tien regels over Adorno's studie uit 1950 naar de autoritaire persoonlijkheid voorkomen. In het hoofdstuk 'cognitieve bindingen' wordt daarentegen wel ingegaan op het kenmerkende, onderverdeeld in religie, ideologie, en wetenschap en technologie, maar is wat daarbij over godsdienst wordt geschreven wel heel schraal en mager. Er is toch binnen de figuratie-sociologie wel een auteur te vinden die niet met religie in zijn maag zit?

Dan volgen hoofdstukken over stratificatie, over drie soorten 'basisgegevens': biologie (mannen, vrouwen en kinderen), bevolking, en fysieke omgeving en twee soorten 'arrangementen': verzorging en criminaliteit. Bij 'stratificatie' wordt ongelijkheid aan de orde gesteld, daar wordt de lezer, *in casu* de eerste jaars, onder meer het volgende voorgehouden:

'(...) sociale ongelijkheid is te divers, te veelvormig, te veranderlijk om in één theorie van universele geldigheid afdoende te kunnen worden verklaard. Ongelijkheid in een gegeven samenleving kan slechts begrepen worden door na te gaan hoe deze zich uit de ongelijkheid in eerdere perioden ontwikkeld heeft. In plaats van de vraag naar 'de' verklaring van sociale ongelijkheid te stellen, kunnen we ons beter afvragen: hoe en waarom zijn vormen van sociale gelijkheid in de loop van de tijd veranderd?' (p. 193).

Het bovenstaande lijkt meer op het uitspreken van een artikel van de geloofsbelijdenis of van een paradigmatisch postulaat dan het resultaat van noeste arbeid. Onder verklaren wordt in deze inleiding verstaan: 'het aangeven van causale samenhangen tussen sociale processen'. Weliswaar komen in dit proces empirie en theorie bij elkaar, maar empirisch onderzoek behoeft niet theoretisch te worden gestuurd noch behoeven theorieën aan de eis te voldoen dat ze toetsbare hypothesen kunnen genereren (p. 18vv.). Op zo'n manier wordt het problematisch om vast te stellen wat relevant is voor het betoog en wat niet; bovendien geven dit soort betogen de Blokkers vaak alle gelegenheid om ze van hun scherpe kritiek te voorzien.

Omdat de scheidlijnen tussen sociologie, antropologie en geschiedenis vanuit een dergelijk perspectief niet altijd duidelijk zijn, spelen de sociologen in *Samenlevingen* regelmatig voor beun de haas. Een klein voorbeeld: onze eigen samenleving zou een bilineair verwantschapssysteem kennen met een patri-lineair accent' (p. 235). De meest relevante vraag, welke rechten en plichten wij dan wel aan de verwanten van vaderszijde zouden kunnen ontleen, wordt helaas niet beantwoord.

De teksten lezen gemakkelijk, ofschoon de structuur van het boek en van de hoofdstukken niet altijd duidelijk is. Het boek is zeker geschikt voor een eerste kennismaking met de sociologie, maar eerstejaars worden te kort gedaan omdat hen veel empirische kennis en theorievorming over de (Nederlandse) samenleving wordt onthouden. Ook wordt de timmerkist weinig gevuld met methodologisch gereedschap. Een pluspunt is dat de auteurs over de geschiedenis van het vak niet meer uitwijden dan noodzakelijk is.

2.3. Sociologie. Vragen, uitspraken, bevindingen

Het doel van de sociologie is volgens de auteurs Ultee, Arts en Flap te komen tot ware en informatieve uitspraken over de sociale en culturele werkelijkheid. Zulke uitspraken moeten in een samenhangend geheel van (ketens van) theorieën worden gepresenteerd. Anders gezegd, sociologisch onderzoek moet voortkomen uit en moet zijn gebaseerd op theorieën, waarbij theorieën de problemen genereren. Ultee, Arts en Flap onderscheiden drie hoofdvragen in de sociologie: ongelijkheid, cohesie, en rationalisering. Bij ongelijkheid gaat het om de vraag wie krijgt wat en waarom, bij cohesie staat het probleem centraal wat maakt dat mensen vreedzaam samenleven, en bij rationalisering gaat het om de mate waarin techniek en moderne wetenschap in de ene samenleving sterker is ontwikkeld dan in de andere.

De auteurs koppelen de drie hoofdvragen aan drie klassieke tradities: de op Karl Marx gebaseerde historisch materialistische benadering, de structureel-functionalistische benadering die op Emile Durkheim teruggaat, en de interpretatieve sociologiebeoefening met Max Weber als instigator. Aan de hand van deze hoofdvragen worden tal van actuele problemen, zoals de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen, de frequentie van zelfmoord in bepaalde samenlevingen en de ver- en ontzuiling van de Nederlandse samenleving, besproken en wordt een beeld gegeven van de zaken waar sociologen zich in het algemeen mee bezig houden.

Het boek zelf valt uiteen in twee delen. Eerst wordt de empirische cyclus kort behandeld vanuit het perspectief van Popper (1972) en Lakatos (1970). Vervolgens vindt in het eerste deel een reconstructie plaats van een aantal klassiek sociologische vragen en (theoretische en empirische) antwoorden. Dit gebeurt vanuit het perspectief van de drie hoofdvragen. Deze klassiek sociologische vragen blijken – na herformulering – ondergeschikt te zijn aan één van de hoofdvragen of vormen er een uitbreiding van. Vervolgens blijken de drie hoofdvragen ondergebracht te kunnen worden bij het utilitaristisch individualisme.

In het tweede gedeelte, 'synthese' genaamd, komen de draden bij elkaar en wordt gepoogd tot een synthese te komen. Het idool Lenski blijkt met zijn 'technologisch evolutionisme' voor een mogelijke allesomvattende oplossing te kunnen zorgen. De auteurs schrijven hierover het volgende:

'De kern van deze theorie kan worden beschouwd als de samensmelting van de kernen van oudere theoretische tradities in de sociologie. De invullingen van deze kern hebben geleid tot een technieken-, een hulpbronnen- en een ideologieën-theorie.' (p. 324)

Nu bezit Lenski's gedachtegoed naar ons idee inderdaad veel interessants, maar het blijft voor de lezer, ook na het lezen van dit citaat, onduidelijk waarom er zoveel gewicht aan zijn ideeën – het volledige tweede deel – zou moeten worden toegekend.

Het tweede deel lijkt wat minder uitgewogen dan het eerste deel en de auteurs willen wel eens wat veel vertellen. Zo kan het hoofdstuk over stratificatie worden vergeleken met een zware bergetappe: door de steilheid en de lengte zullen veel renners onderweg afstappen, terwijl anderen deze etappe net voor de bezemwagen zullen uitrijden.

De teksten in deze inleiding worden ondersteund met een vloed aan figuren, tabellen, cijfers en ande-

re uitkomsten van veel Nederlands empirisch onderzoek. Hierdoor wordt tevens duidelijk hoe sociologen te werk gaan, en hoe sociologische kennis cumuleert. Studenten (en hun docenten!) leren in problemen te denken, ze leren theorieën en hypothesen te formuleren en deze naar een hoger abstractieniveau te structureren. De geschiedenis van het vak komt alleen daar ter sprake waar het relevant is. Uit deze inleiding blijkt dat sociologen beschikken over heel specialistische kennis van de samenleving, en dat sociologen met deze kennis de samenleving iets te bieden hebben. De inleiding laat eerstejaars zien hoe ze in de toekomst aan die cumulatie van kennis kunnen meewerken.

2.4 Sociologie en de moderne samenleving

Sociologie en de moderne samenleving is allereerst geschreven voor studenten van de Open universiteit (Ou), en vertoont op het eerste gezicht veel overeenkomsten met de inleiding van Ultee, Arts en Flap. De redacteurs onderscheiden eveneens drie hoofdvragen: het cohesieprobleem, de ongelijkheidsvraag en het identiteitsvraagstuk. De eerste twee zijn identiek aan die van Ultee, Arts en Flap. Bij de derde, het identiteitsvraagstuk, gaat het om de vraag 'in hoeverre beïnvloeden maatschappelijke verhoudingen het zelfbeeld en het zelfbesef (de identiteit) van groepen en individuen in de samenleving?' (p. 29).

Hiernaast zien Van Hooff en Van Ruyseveldt vier belangrijke veranderingen in de samenleving: de opkomst van de natie-staat, de opkomst van de markteconomie en van een verstedelijkt samenlevingspatroon alsmede de terugtocht van godsdienst. Dit proces van veranderingen, ook wel het moderniseringsproces genoemd, kent drie dimensies: differentiatie, commodificatie en rationalisatie, waarbij differentiatie op specialisering duidt, commodisering op de grote rol die de ruilwaarde speelt, en rationalisatie op berekenbaarheid en verwetenschappelijking van de samenleving. Het blijft onduidelijk hoe het perspectief van modernisering met zijn drie dimensies en de drie hoofdvragen zich tot elkaar verhouden. Het blijkt tevens dat cohesie en differentiatie, commodisering en ongelijkheid, rationalisering en identiteit bij elkaar horen en daarmee lijkt het identiteitsprobleem teruggebracht te zijn tot een rationaliseringsprobleem.

Het boek valt uiteen in drie delen. In deel één worden de hoofdvragen geïntroduceerd, en wordt, mede aan de hand van een aantal klassieke sociologen, het ontstaan van de sociologie en het bovengenoemde moderniseringsproces besproken. In het tweede deel – het grootst qua aantal bladzijden – wordt de moderne samenleving in de twintigste eeuw, vanuit een sociologische optiek, weergegeven. In dit deel valt veel geschiedenis van de sociologie te vinden. In het laatste deel, sociologie en de toekomstige samenleving, wordt ondermeer ingegaan op postmaterialistische, postcommunistische, postindustriële, en post-seculiere maatschappijen.

Inhoudelijk lijkt dit boek minder op *Sociologie. Vragen, uitspraken, bevindingen* en meer op *Samenlevingen. Een verkenning van het terrein van de sociologie*. Het beschrijft in penseelstreken de ontwikkeling van de veranderingen van de standenmaatschappij tot de post-industriële samenleving, met de nadruk op de moderne samenleving. Helaas blijft onvermeld hoe sociologen aan de hand van theoretisch en methodologisch gereedschap tot een cumulatie van kennis komen. Het boek bevat daarnaast erg veel geschiedenis van de sociologie en er wordt niet of weinig geredeneerd vanuit de geformuleerde sociologische problemen. Ook de theoretische uitgangspunten blijven wat verborgen. In het 'woord vooraf' wordt gemeld dat deze inleiding niet alleen voor sociologie-studenten, maar ook voor een publiek van

psychologen, onderwijskundigen, economen en politicologen bestemd is. Het valt te betreuren dat door hen geen duidelijker beeld wordt gegeven van wat sociologen aan empirische kennis over de Nederlandse samenleving hebben bijgedragen en hoe sociologie volgens de PTO-cyclus wordt bedreven.

De teksten laten zich goed lezen, maar het betoog wordt vooral in het eerste helft van het boek op een vaak wel heel storende manier onderbroken door hele hoofdstukken geschiedenis van de sociologie, lange biografische portretten van sociologen, en boxen met pagina's lange illustraties van iets wat in de lopende tekst wordt behandeld.

2.5 *Het speelveld en de spelregels*

Evenals in de twee hiervoor besproken inleidingen worden in *Het speelveld en de spelregels* hoofdproblemen onderscheiden. In de visie van onze Antwerpse zuiderburen Vrancken en Henderickx, vormen solidariteit en strijd 'de fundamentele sociale krachten', waarbij de namen van Durkheim en Marx als klassiekers passen. Wie nu bijvoorbeeld een cumulatieve reconstructie van de sociologie vanuit deze fundamentele sociale krachten verwacht, of verwacht dat deze sociale krachten de inhoud van dit handboek structureren, komt bedrogen uit. Zowel uit de inhoud als uit de definitie van sociologie van de auteurs – het is de wetenschap 'die het sociale handelen van mensen bestudeert, evenals de daaruit voortgekomen patronen en structuren in hun ontstaan, voortbestaan en veranderen.' (p. 25) –, blijkt dat de auteurs een perspectief op de maatschappij hanteren dat bestaat uit een min of meer interpretatieve variant van het structureel functionalisme. Hierbij moet aan de ideeën van Weber, Parson, Luhmann en Bourdieu worden gedacht.

Het boek bestaat uit vier delen. In het eerste deel wordt de sociologie binnen de (sociale) wetenschap gesitueerd en wordt een aantal paradigma's in de sociologie besproken; eveneens komt hier een aantal methoden en technieken van onderzoek alsmede de empirische cyclus kort aan bod. De timmerkist met methodologisch gereedschap wordt hier dus aardig gevuld. In het tweede deel wordt uitgelegd wat sociaal handelen is en de auteurs volgen hierbij in eerste instantie de klassieke Weberse ideeën hieromtrent. Ze splitsen sociaal handelen vervolgens op in 'interactie' en 'communicatie'. Zo worden van deze begrippen kort de opvattingen van een aantal klassiekers verhaald. Dan wordt uitgelegd dat beide concepten volgens vaste patronen en structuren – deze twee kwamen we in de definitie van sociologie al tegen – verlopen. Sociale posities, sociale rollen en netwerken vormen de hoofdmoot van dit deel.

In deel drie komt weer enig zicht op de hoofdproblemen, wanneer wordt ingegaan op de maatschappelijke instituties, organisaties, strata, klassen en mobiliteit. Naast de opvattingen van klassieken, zoals Marx, Weber en Durkheim, en van moderne klassieken, zoals Bourdieu en Mintzberg, worden hier uitkomsten van vooral Vlaams empirisch onderzoek aangetroffen.

Deel vier handelt over de 'modernisering' van de samenleving en loopt via het ontstaan van een wereldeconomie uit op een beschouwing over het postmoderne. Evenals dat bij Van Hooff en Van Ruysseveldt het geval is, houdt ook bij Vrancken en Henderickx modernisering vooral de ontwikkeling van de West-Europese samenleving in. Ze onderkennen in dit proces vier dimensies. Differentiatie en rationalisatie kennen we al van Van Hooff en Van Ruysseveldt. Hiernaast noemen ze nog individualisering en domesticatie.

Het boek leest plezierig, maar de structuur is niet altijd helder. De geschiedenis van de sociologie

wordt op een functionele manier meegenomen: enkel bij de introductie van de hoofdproblemen en de verschillende gehanteerde begrippen wordt kort op de voorgeschiedenis van de betreffende problemen en begrippen ingegaan. De inleiding van Vranken en Henderickx kan worden beschouwd als een *halfway house*: naast hoofdvragen, onderzoeksresultaten en aandacht voor sociologische methoden en technieken wordt nog veel beschouwing en weinig analyse aangetroffen.

3. Conclusie

Dat er in zeer korte tijd vijf moderne Nederlandstalige sociologie-inleidingen (opnieuw) zijn verschenen, kan een positieve ontwikkeling van het vak sociologie worden genoemd: sociologie lijkt te leven en blijkt volop in ontwikkeling te zijn. Als we de inleidingen overzien, kunnen we constateren dat de sociologische inleidingen in toenemende mate worden gestuurd door sociologische problemen. Dit geldt met name voor de drie laatst besproken inleidingen. Ook zien we dat er tussen de verschillende auteurs een redelijke mate van consensus over de hoofdproblemen bestaat: zo is het sociologisch probleem van ongelijkheid en het probleem van cohesie bij de drie laatste inleidingen te vinden. Weinig overeenstemming bestaat er over het derde hoofdprobleem van de sociologie: bij Ultee, Arts en Flap is dit het rationaliseringsprobleem, bij Van Hooff en Van Ruyseveldt is dit het identiteitsvraagstuk, terwijl Vranken en Henderickx zich tot twee hoofdproblemen beperken.

Hoewel Wilterdink en Van Heerikhuizen hun inleiding niet aan de hand van sociologische problemen structureren, wordt ook in deze inleiding aangegeven met welke vraagstukken sociologen zich bezighouden. Over de vraag in hoeverre het vraagstuk van de modernisering een hoofdprobleem van de sociologie vormt, zou een aardige discussie gevoerd kunnen worden, die we in deze bespreking in verband met de beschikbare ruimte niet verder uitwerken. Maar het blijft de vraag of 'modernisering' niet meer is dan een kapstok waaraan iedere socioloog kan ophangen wat hij of zij wil, en of het niet onder een ander hoofdprobleem, bijvoorbeeld rationalisering, kan worden gegroepeerd. Wel merken we op dat deze discussie aan kracht zou winnen als de auteurs die aan modernisering veel waarde hechten, een analytisch scherpere omschrijving van dit concept zouden kunnen maken.

Hoewel in de verschillende inleidingen in meer of mindere mate wordt aangegeven met welke zaken sociologen zich bezighouden, wordt enkel in de inleiding van Ultee, Arts en Flap een duidelijke uitwerking in de vorm van de PTO-cyclus gepresenteerd, en wordt op een leesbare wijze aangegeven op welke wijze sociologische kennis cumuleert. Dit onderdeel ontbreekt volledig bij Wilterdink en Van Heerikhuizen, en is slechts in zeer beperkte mate te vinden in de inleidingen van Van Hooff en Van Ruyseveldt, en in Vranken en Henderickx; deze laatste behandelen daarentegen wel de empirische cyclus expliciet.

Met uitzondering van Van Hooff en Van Ruyseveldt worden in de inleidingen geen ellenlange betogen over de geschiedenis van het vak aangetroffen, maar wordt met name bij de introductie van de (hoofd)problemen en andere belangrijke concepten een functioneel overzicht van de geschiedenis ervan gegeven. Wel kan bij dit punt met name wat betreft de inleiding van Wilterdink en Van Heerikhuizen en de inleiding van Van Hooff en Van Ruyseveldt de vraag worden gesteld waarom de inleiders de eerstejaars studenten niet leren om op zorgvuldiger wijze met bronnen om te gaan. Zo hanteren bijvoor-

beeld Wilterdink en Van Heerikhuizen, Lenski als de bron voor kennis van verzamelaars- en jagersculturen, en wordt bij Van Hooff en Van Ruysseveldt, Verrips-Roukens opgevoerd als de grote lange-termijnkenner in het hoofdstuk over de overgang van de standenmaatschappij naar de moderne samenleving. Als inleiders hun inleiding ook als handboek voor latere jaren beogen, schieten ze tekort.

Het criterium 'enthousiasmerend' blijkt voor de hier besproken inleidingen matig te discrimineren. Met uitzondering van Van Hooff en Van Ruysseveldt, waarin in enkele delen door het ontbreken van een duidelijk structuur, het enthousiasme voor het vak mogelijk wegebt, slagen de andere auteurs er zeer wel in hun enthousiasme voor het vak in de inleidingen weer te geven.

Gegeven de hierboven besproken criteria, voldoen met name de eerste veertien hoofdstukken, aangevuld met een aantal hoofdstukken uit het tweede deel van *Sociologie. Vragen, uitspraken, bevindingen* van Ultee, Arts en Flap, aan de door ons gestelde criteria, en kan wat ons betreft dit deel het predikaat 'beste Nederlandstalige sociologie-inleiding' ontvangen. De andere inleidingen volgen op afstand. Omdat we in deze bespreking de verschillende criteria waaraan een inleiding naar ons idee moet voldoen, in elk geval niet expliciet gewichten hebben toegekend, zijn we geneigd – ondanks dat ze van elkaar verschillen – deze inleidingen *ex aequo* een tweede plaats toe te kennen.

Noot

1. Durk Hak en Karin Sanders zijn verbonden aan de vakgroep sociologie van de Rijksuniversiteit Groningen. Correspondentie naar de eerste auteur: Grote Rozenstraat 31, 9712 TG Groningen; email: d.h.hak@ppsw.rug.nl.

Literatuur

- Hooff, J. van, & Ruysseveldt, J. van (red.; 1996). *Sociologie en de moderne samenleving. Maatschappelijke veranderingen van de industriële revolutie tot in de 21ste eeuw*. Amsterdam: Boom/Heerlen: Open Universiteit.
- Lakatos, I. (1970). Falsification and the methodology of scientific research programmes. In I. Lakatos & A. Musgrave (eds), *Criticism and the growth of knowledge* (pp. 91 -196). London: Cambridge University Press;
- Popper, K.R. (1972). Of clouds and clocks. An approach to the problem of rationality and the freedom of men. Arthur Holly Compton Memorial Lecture, Washington University, 21 April 1965. In: K.R. Popper, *Objective Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.
- Swaan, A. de (1996). *De mensenmaatschappij. Een inleiding*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Ultee, W., Arts, W. & Flap, H. (1996; 2e druk). *Sociologie. Vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen: Wolters Noordhoff (1e druk: 1992).
- Vranken, J. & Henderickx, E. (1996; 4e druk). *Het speelveld en de spelregels. Een inleiding tot de sociologie*. Leuven/Amersfoort: Acco (1e druk: 1993).
- Wilterdink, N. & Heerikhuizen, B. van (red.; 1993; 3e druk). *Samenlevingen. Een verkenning van het terrein van de sociologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff (1e druk: 1985).